

Obchod s lidmi jako jedna z foriem organizovaného zločinu

Anotace: Autoři se zabývají právními prostředky boje proti nežádoucímu jevu. Zejména se jedná o právní normy týkající se problematiky obchodu s lidmi a jejich aplikace v praxi, ale též o připravované změny. V neposlední řadě jde též o právní úpravu mimo oblast trestní legislativy.

Klíčová slova : Obchod s lidmi, právní prostředky, nucená prostituce, obchodování s různými formami vykořisťování, sexuální turistika, komerční sexuální zneužívání dětí, ochrana obětí.

1. K právní charakteristice obchodu s lidmi

Obchodování s lidmi je nežádoucí jev (jednání), spojený se závažným porušením lidských práv a lidské důstojnosti, zahrnuje kruté praktiky, jako jsou zneužívání a podvádění bezbranných osob, používání násilí, pohrůzek a nátlaku.

Ve většině případů obchodování s lidmi jde i o obchodování se ženami za účelem sexuálního vykořisťování (nucené prostituce). Tento typ obchodování, až sexuálního vydírání, vykazuje vysoké zisky a nízké riziko odhalení, což má za následek zničení osobnosti a v některých případech i ohrožení života oběti. Obchodování s lidmi nezahrnuje ovšem jen sexuální vykořisťování, ale je v něm obsaženo také kořistění z práce jiné osoby, často v podmínkách podobných otroctví, nevolnictví, nucené práce apod.

Organizovaný obchod s lidmi je ve většině případů propojen s již existujícími kriminálními organizacemi, které působí v ostatních oblastech, jako jsou drogy, obchod se zbraněmi, v některých případech prolíná až do terorismu.

Pojem „**obchodování s lidmi**“ vymezuje čl. 3 „*Protokolu OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště se ženami a dětmi, kterým se doplňuje Úmluva OSN proti mezinárodnímu organizovanému zločinu*“ (dále jen Protokol).

Uvedený Protokol upravuje zejména mezinárodní spolupráci mezi členskými státy v boji proti obchodování s lidmi, kde v čl. 2 je uveden účel:

- *prevence a boj s obchodování s lidmi se zvláštním zřetelem na ženy a děti,*
- *ochrana a pomoc obětem takového obchodování s plným ohledem na jejich lidská práva,*
- *zahájení spolupráce mezi členskými státy za účelem dosažení těchto cílů.*

Článek 3 Protokolu uvádí:

- a) „**Obchodování s lidmi**“ se rozumí *najímání, doprava, přeprava, přechovávání nebo získávání osob za účelem jejich vykořisťování, a to za použití násilí, pohrůžky násilí nebo jiných forem nátlaku, únosu, lsti, podvodu, zneužití moci nebo stavu bezbrannosti, a nebo poskytnutí nebo přijetí finančních prostředků nebo jiného prospěchu k získávání souhlasu osoby vykonávající dozor nad jinou osobou. Vykořisťování zahrnuje zejména kořistění z prostituce nebo z jiných forem sexuálního využívání, z nucených prací nebo služeb, z otroctví, nevolnictví nebo odstraňování orgánů.*
- b) **Souhlas oběti** obchodování s lidmi se zamýšleným zneužíváním uvedeným v odstavci a) tohoto článku, nebude brán v úvahu, jestliže byl použit jakýkoliv způsob uvedený v odstavci a).
- c) **Najímání, přeprava, převoz, přechovávání nebo přijetí dítěte** pro účely zneužívání bude považováno za „obchodování s lidmi“, i když nezahrnuje některý ze způsobů uvedených v odstavci a) tohoto článku.

d) „*Dítě*“ znamená jakoukoliv osobu mladší 18 let.¹

Článek 5 *Protokolu* uvádí, že každý stát přijme legislativu a další prostředky nutné k tomu, aby byly zavedeny trestné činy podle čl. 3. To zahrnuje pokus spáchat takové činy, účastnit se jako spolupachatel a organizovat nebo řídit další osoby, které páchají trestné činy podle tohoto článku *Protokolu*.

Protokol obsahuje další články, které podrobněji upravují dílčí otázky, jako je např. trestnost, ochrana obětí obchodování s lidmi, prevence na úseku obchodování s lidmi a další. Na ochranu obětí pamatuje článek 6, který mimo jiné stanoví, že v příslušných případech a v rozsahu možném podle domácího práva se zavazuje každý členský stát chránit soukromí a identitu obětí obchodování s lidmi. Každý členský stát rovněž vynaloží úsilí k zajištění fyzické bezpečnosti obětí po dobu, po kterou se nacházejí na jeho území a zajistí, že jeho domácí právní systém bude obsahovat opatření, která umožní obětem možnost získat náhradu za utrpěné škody.²

Uvedené problematiky se rovněž týká „*Opční protokol OSN k Úmluvě o právech dítěte proti obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii*“ (dále jen *Úmluva*).

Reaguje na potřebu zvýšené ochrany dětí a je jedním ze specializovaných instrumentů pro mezinárodní ochranu lidských práv, přijatých v rámci OSN. Je možno ji zařadit mezi důležité dokumenty orientované na boj proti obchodování s lidmi (konkrétně obchodování s dětmi).

Článek 1 *Úmluvy* stanoví, že pro její účely se *dítětem rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve*. Dále, že státy zakážou obchodování s dětmi, dětskou prostituci a dětskou pornografii, jak je ustanoveno v článku 2:

- a) *obchodování s dětmi znamená jakýkoliv akt nebo transakci, jejichž pomocí je dítě přepraveno nějakou osobou nebo skupinou osob za odměnu nebo jakékoliv jiné protiplnění,*
- b) *dětská prostituce znamená užití dítěte při sexuálních aktivitách za odměnu nebo jakékoliv jiné protiplnění,*
- c) *dětská pornografie znamená jakékoli zobrazení dítěte jakýmkoliv prostředky, při kterém je dítě zapojeno do skutečných nebo simulovaných sexuálních aktivit, nebo jakékoli zobrazení pohlavních částí těla dítěte pro primárně sexuální účely.*

Podle článku 35 státy, které jsou smluvní stranou *Úmluvy*, přijímají všechna nezbytná vnitrostátní, dvoustranná a mnohostranná opatření k zabránění únosů dětí, prodávání dětí a obchodování s nimi za jakýmkoli účelem a v jakékoli podobě.

Z uvedené mezinárodní právní úpravy je jednoznačné, že právní nástroje existují a zakazují obchodování s různými formami vykořisťování (včetně sexuálního).³

¹ Protokol OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště se ženami a dětmi, kterým se doplňuje Úmluva OSN proti mezinárodnímu organizovanému zločinu, (článek 2 a 3). Uvedený protokol byl projednán na Valném shromáždění, podepsán na konferenci v italském Palermu v prosinci roku 2000, kde se k němu připojila i Česká republika. Doplnkový protokol k uvedené problematice byl podepsán 10. 12. 2002.

² Protokol OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště se ženami a dětmi, kterým se doplňuje Úmluva OSN proti mezinárodnímu organizovanému zločinu, podepsán v Palermu dne 14. prosince 2000 (článek 5 a 6).

³ Opční protokol OSN k Úmluvě o právech dítěte proti obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii přijat dne 20. 11. 1989 v New Yorku, pro naši republiku vstoupila v platnost 6. 2. 1991 (článek 1 a 2).

Naproti tomu národní legislativní úprava je různorodá a rozmanitá na různých stupních vývoje. Vyplyvá to i z manuálu pro vyšetřovatele, kteří na uvedené problematice pracují.⁴ V uvedeném manuálu na str. 9 se upozorňuje na **rozmanitost** národních legislativ, kde se konstatuje:

„Legislativa na hrozby působené obchodováním s lidmi se na různých místech světa značně liší. Některé země uzákonily specifickou legislativu pro obchodování s lidmi celou skupinou zákonů týkající se tématu.

V jiných zemích probíhá proces návrhů a realizace takových prostředků, v některých dalších zemích zatím neexistuje specifická legislativa nebo plány na návrh a uzákonění takových zákonů.

Bez ohledu na stav národní legislativy je důležité mít na paměti, že trestný čin obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování téměř jistě zahrnuje i páčání celé série dalších trestných činů jako vážné sexuální a fyzické týrání, únosy, zotročení, nezákonné uvěznění, výroba a držení falešných osobních a cestovních dokladů a nelegální přechod státních hranic. Většina těchto typů zločinu je již považována za trestné činy v téměř všech právních systémech a v mnoha z nich jsou jako součást celkové reakce legislativy zavedená opatření k vydávání osob. Ponaučení z této situace je, že absence zvláštní legislativy proti obchodování v jakémkoliv právním řádu nemůže být považováno za důvod špatné akce, jakmile se objeví případ obchodování. Mimořádně důležitá je nějaká forma legislativy ve všech zemích, která by zakazovala komerční sexuální vykořisťování ze strany kuplířů.“

Mimořádně důležitá je existence nějaké formy legislativy ve všech zemích, které zakazují komerční sexuální vykořisťování ze strany kuplířů.

V současné době je v závěrečné fázi příprava návrhu nového trestního zákona, který nahradí stávající trestní zákon č. 140/1961 Sb.⁵

Nově zaváděná skutková podstata rozlišuje opět obchodování s dětmi (osobami mladšími 18 let), které je postihováno v každém případě, i když nebylo použito násilí, pohrůžky násilí nebo lsti, ani zneužití omylu, tíseň nebo závislosti, neboť děti jsou bezbrannější než dospělí, a proto u nich hrozí větší nebezpečí, že se stanou obětí obchodu s lidmi. U obchodování s osobami staršími osmnácti let se trestní postih váže na použití násilí, pohrůžky násilí nebo lsti, anebo zneužití omylu, tísně nebo závislosti. V obou případech není ve smyslu této úpravy a v návaznosti na uvedené mezinárodní dokumenty relevantní souhlas osoby, která je předmětem takového obchodování. Proto i v případě, že poškozená osoba dala k jednání pachatele souhlas, je pachatel trestný ve smyslu tohoto ustanovení. Nové znění již s ohledem na poslední mezinárodní dokumenty v této oblasti (především *Protokolu OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště se ženami a dětmi*, kterým se doplňuje *Úmluva OSN proti mezinárodním organizovanému zločinu*) není formulováno jen pokud jde o přeshraniční obchodování (z ciziny nebo do ciziny), ale zcela obecně, a proto se vztahuje i na vnitrostátní obchodování s lidmi.

Nová skutková podstata postihuje pouze obchod s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování v ní uvedenými formami, nikoli samotné vykořisťování, které je postizitelné podle obecných ustanovení.

⁴ Manuál byl zpracován v rámci projektu Phare 2003 v souvislosti s plněním úkolů vyplývajících z Usnesení vlády ČR č. 849 ze dne 3. 9. 2003 „Národní strategie boje proti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování“ odborem bezpečnostní politiky „Obchod s lidmi – Příručka pro vyšetřovatele“.

⁵ Dle důvodové zprávy se jedná o zcela nový trestný čin „obchodování s lidmi § 143“, který vznikl úpravou a rozšířením dosavadního trestného činu obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku s přihlédnutím k Rámcovému rozhodnutí Rady Evropské unie ze dne 19. 7. 2003 o potírání obchodování s lidmi (2002/629/JVV) a rámcové rozhodnutí Rady EU o boji proti sexuálnímu zneužívání dětí a dětské pornografii (2004/68/JHA). Toto rámcové rozhodnutí navazuje na Společnou akci Rady č. 97/154/JVV ze dne 24. 2. 1997, o opatřeních v boji proti obchodování s lidmi a pohlavnímu zneužívání dětí.

Okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby u obchodování s lidmi jsou stanoveny tak, aby byly přísněji postíženy případy zneužití lidí, s nimiž je obchodováno pro prostituci, což je klasický případ obchodování především se ženami a dětmi, také případy organizování obchodu s lidmi ze strany organizovaného zločinu, dále způsobení nebezpečí těžké újmy na zdraví nebo smrti, příp. způsobení takového následku, snaha získat značný prospěch nebo prospěch velkého rozsahu.⁶

S trestným činem obchodování s lidmi souvisí celá řada dalších trestných činů uvedených v trestním zákoně. Jedná se např. o trestný čin kuplířství (§ 204), ohrožení mravní výchovy mládeže (§ 217), zavlčení do ciziny (§ 233), znásilnění (§ 241) apod.

Jedním z nejčastěji spáchaných trestných činů v souvislosti s obchodováním s lidmi podle současné právní úpravy je nedovolené překročení státních hranic. Objektem trestného činu nedovoleného překročení státních hranic podle § 171a trestního zákona je zájem státu na kontrole osob, které překračují jeho státní hranice. Tento zájem vyplývá z potřeby regulovat přistěhovalectví, bojovat proti mezinárodnímu zločinu apod. Podle tohoto ustanovení bude trestán ten, kdo pro jiného organizuje nebo jinému umožní překročení státních hranic. Přísněji bude potrestán pachatel, jestliže tento čin spáchá v úmyslu zakrýt nebo usnadnit jiný trestný čin, příp. spáchá-li jej za úplatu nebo jako člen organizované skupiny. V tomto případě pachateli hrozí trest odnětí svobody až na jeden rok nebo peněžitý trest, za dalších okolností na šest měsíců až tři léta.⁷

Problematika obchodování s lidmi se nedotýká pouze práva trestního, ale zasahuje do celé řady dalších právních odvětví, a to zejména v případech, kdy se jedná o cizí státní příslušníky obchodované do České republiky. V tomto smyslu zasahuje problematika obchodování s lidmi do oblasti pobytového práva cizinců, práva sociálního zabezpečení, předpisů o poskytování zdravotní péče apod. Je přitom poukazováno na to, že uvedené právní oblasti neobsahují patřičné normy, které by zohledňovaly situaci a postavení poškozených osob.

Cizinecký zákon (zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR) v současnosti neupravuje postavení cizích státních příslušníků, kteří se na území ČR stali obětí obchodování s lidmi a kteří pobývají na našem území většinou nelegálně. V případě odhalení těchto osob nenabízí cizinecký zákon mnoho možností legalizace pobytu takových osob na území ČR, spíše naopak v těchto případech jsou převážně aplikována ustanovení o vyhoštění.

Podle platné právní úpravy by bylo možné za účelem legalizace pobytu v takových případech aplikovat ustanovení zákona o pobytu cizinců (§ 33 odst. 1) – udělit vízum za účelem strpění pobytu. Vízum uděluje policie cizinci, jemuž při vycestování z území brání překážka na jeho vůli nezávislá. Oběť obchodování s lidmi může také teoreticky požádat o udělení trvalého pobytu z humanitárních důvodů. Tyto stávající instituty se však nejvíce jako dostačující pro efektivní přístup k boji proti obchodování se ženami, nejsou totiž primárně určeny k řešení takových situací a nebudou tedy aplikovány v mnoha případech, resp. budou aplikovány v těchto případech pouze výjimečně.

Na základě *Směrnice Rady 2004/81/ES ze dne 29. 4. 2004, týkající se vydávání povolení k pobytu občanům třetích zemí, kteří se stali obětmi obchodování s lidmi nebo kteří se stali objekty převaděčství a spolupracují s příslušnými orgány* se upravuje režim vydávání povolení k dlouhodobému pobytu za účelem ochrany cizinců na území. Tato nová právní úprava se vztahuje na cizince, kteří se stali obětí obchodování s lidmi anebo jsou objekty převaděčství. Podmínkou je jejich ochota spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení a

⁶ Srovn. důvodová zpráva k nové skutkové podstatě trestného činu obchodování s lidmi § 143.

⁷ Z výzkumu IKSP v tomto směru vyplynul požadavek expertů na podstatné zvýšení trestní sazby za trestný čin, zejména je-li tento trestný čin spáchán v úmyslu zakrýt či usnadnit jiný trestný čin, je-li spáchán za úplatu, nebo je-li spáchán členem organizované skupiny (§ 171a odst. 2 trestního zákona).

jejich svědectví je významné pro odhalení pachatelů uvedené organizované trestné činnosti. Současně se pod tento pobytový titul zahrnují i cizinci, jejichž žádost o azyl byla zamítnuta z důvodu absence individuálního pronásledování, ale byla jim přiznána překážka vycestování z důvodu ohrožení jejich osoby v případě návratu do země původu např. v důsledku vnitřního ozbrojeného konfliktu. Rozhodování o vydávání povolení k dlouhodobému pobytu za účelem ochrany se svěřuje Ministerstvu vnitra. Důvodem je minimalizovat nebezpečí, že cizinec spolupracující s orgány činnými v trestním řízení se v důsledku indiskrece úřední osoby stane známým těm, k jejichž usvědčení směřuje jeho spolupráce s příslušnými orgány. Cizinec k žádosti předloží potvrzení orgánu činného v trestním řízení o nutnosti udělení tohoto pobytového titulu. Ministerstvo vnitra rozhoduje o žádostech cizinců o udělení azylu a v případech, kdy je zamítnut, současně rozhoduje o přiznání překážky, která brání vycestování cizince z území a je důvodem jeho dalšího pobytu na území. V těchto případech Ministerstvo vnitra rozhoduje i o zrušení dříve přiznané překážky vycestování. Ministerstvo vnitra tak disponuje nezbytnými informacemi (např. o trvalosti překážky) a je proto žádoucí, aby i v těchto případech rozhodovalo o vydávání povolení k dlouhodobému pobytu za účelem ochrany.⁸

Policie vydá cizinci povolení k pobytu formou průkazu o povolení k pobytu; v průkaze vyznačí účel pobytu. Žádost o prodloužení platnosti povolení k dlouhodobému pobytu za účelem ochrany na území se podává ministerstvu vnitra. K žádosti je cizinec povinen předložit náležitosti podle § 42e odst. 5, s výjimkou fotografie, a jde-li o prodloužení platnosti povolení k dlouhodobému pobytu podle § 42e odst. 2 doklad potvrzující existenci překážky vycestování. V případě změny podoby je cizinec povinen na požádání předložit i fotografii.

V rámci předpokládaného institutu „ochrany obětí“ stát zajistí, aby dotčení státní příslušníci třetích zemí měli lhůtu na rozmyšlenou, která jim umožní zotavit se a vymanit se z vlivu pachatelů trestných činů, takže budou moci učinit informované rozhodnutí, zda spolupracovat s příslušnými policejními orgány. Během uvedené lhůty na rozmyšlenou dle rozhodnutí příslušných orgánů, dotčení státní příslušníci třetích zemí mají přístup k péči a nebude možné proti nim vykonat žádné rozhodnutí o vyhoštění.⁹ Lhůta na rozmyšlenou nezakládá žádný titul k pobytu podle této směrnice. Určený orgán může kdykoliv ukončit běh lhůty na rozmyšlenou, pokud příslušné orgány stanoví, že dotčená osoba, dobrovolně a na základě vlastní iniciativy obnovila kontakty s pachateli trestných činů nebo z důvodu veřejného pořádku a ochrany národní bezpečnosti.

Vydání a prodloužení povolení k pobytu se uskuteční po uplynutí lhůty na rozmyšlenou, nebo dříve, pokud příslušné orgány mají za to, že dotčený státní příslušník třetí země již splnil stanovené podmínky. V uvedeném stádiu je nutné zvážit:

- *možnosti pro vyšetřování nebo soudní řízení,*
- *zda byl jasně vyjádřen úmysl spolupracovat,*
- *zda byly přerušeny všechny vztahy (vazby) s osobami, které jsou podezřelé z trestných činů, kde vystupují jako zúčastněná osoba,*
- *po vydání povolení k pobytu aniž jsou dotčeny důvody vztahující se k veřejnému pořádku a ochraně národní bezpečnosti, bude vyžadováno splnění všech shora uvedených podmínek,*
- *uvedené povolení k pobytu bude platné alespoň šest měsíců.*

⁸ Srovnávej důvodová zpráva k novému návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, § 42e Povolení k dlouhodobému pobytu za účelem ochrany na území.

⁹ Směrnice Rady 2004/81/ES ze dne 29. dubna 2004 týkající se vydávání povolení k pobytu občanům třetích zemí, kteří se stali obětmi obchodování s lidmi nebo kteří se stali objekty převaděčství a spolupracují s příslušnými orgány.

Informace podávané těmto osobám zajistí příslušné orgány státu, nebo tyto informace budou poskytovány nevládními organizacemi nebo asociací přímo určenou státem.

Nově uvedená navrhovaná právní úprava postrádá možnost, že ve výjimečných případech, při splnění určitých stanovených podmínek je třeba „obětí“ ze závažných důvodů zajistit trvalý pobyt v České republice nebo v jiném státě než domovském.

Závažným důvodem by měla být zejména hrozba nebezpečí ohrožení života a zdraví, ať již ze strany pachatelů nebo jejich kompliců či z důvodu jiného nebezpečí pramenících z náboženských nebo jiných zvyklostí. Vždy by bylo nutné prověřit, zda takové nebezpečí osobě reálně hrozí.

2. Situace na úseku obchodu s lidmi za účelem pohlavního styku

„*Sexuální průmysl*“ představuje rozsáhlý mezinárodní obchod v hodnotě miliard dolarů, který je provozován mezinárodním organizovaným zločinem opírajícím se o sítě pasáků, zprostředkovatelů sňatků, agentur sexuální turistiky, majitelů veřejných domů a osob podílejících se na výrobě a distribuci pornografických materiálů. Stále více dětí a mladistvých se stává obětí překupnictví, zejména za účelem pornografie a sexuální turistiky, přičemž se vedle zneužívání ekonomického strádání používá nezřídka i únosu. Prostituce vytváří také vysoké riziko, šíření pohlavně přenosných chorob a psychických problémů jejich obětí.

Mezinárodně organizované zločinecké skupiny zmíněnou trestnou činnost páchají zejména v regionu Ústeckého kraje, kde kuplířství a obchodování se ženami, včetně vlastního organizování prostituce je nejrozšířenější. Z hlediska organizování této trestné činnosti nelze pominout teritorium Plzeňského a Karlovarského kraje, přes které vede trasa pro vlastní obchod se ženami do SRN (Bavorska) a kraje Brněnského, přes který vede trasa do Rakouska. V hlavním městě Praze byl zadokumentován výskyt organizované prostituce především v centru města, a to v ulicích Perlova, Skořepkova, Václavské náměstí a Můstek. Ve Středočeském kraji se jedná především o oblast dálničního odpočívadla v Rudné na D5, zejména na pravé straně dálničního tělesa ve směru na Plzeň.

Z doposud zadokumentovaných informací a materiálů jasně vyplývá, že vlastní „pasáci“, kteří provádějí domlouvání sexuálních služeb a inkasování finančních prostředků za tyto služby, se rekrutují z řad různých etnických skupin. Z pohledu sociálního postavení mezi prostitutkou a „pasákem“ lze konstatovat, že se v jistém slova smyslu může jednat o novodobé otroctví, neboť prostitutka je „pasákem“ nucena provozovat sex většinou proti své vůli, v opačném případě často dochází k fyzickým trestům ze strany „pasáka“, popřípadě k prodeji prostitutky jinému „pasákovi“.

Jak bylo zmíněno výše, překupnictví s lidmi však neslouží pouze účelům prostituce, ale lze je rovněž využít k získávání jedinců k ponižující a nedostatečně placené práci. Zaměstnávání za těchto podmínek pak vytváří v ekonomickém prostředí nekalou soutěž. Překupnictví s lidmi je tedy úzce propojeno i s nelegální migrací a zaměstnáváním, které jsou dalšími lukrativními zdroji výdělků zločineckých organizací.

Boj proti těmto jevům se musí zaměřit jak na osoby pašující přes hranice, zaměstnavatele, pasáky a kuplíře, manažery veřejných domů, organizátory cest sloužících sexuální turistice, v současné době je nutné se zaměřit i na internetové stránky s touto tematikou a vydavatele pornografických časopisů s pedofilní tematikou, tak na samotné prostitutky.

Pokud jde o obchodování se ženami k sexuálním účelům, je jednou z příčin současného rozmachu tohoto fenoménu vysoká poptávka po „levném sexu“ ve vyspělých zemích Evropy. S pádem komunismu se výrazně změnilo národnostní složení novodobých „sexuálních otrokyň“ – zatímco dříve převládaly cizinky z rozvojových zemí, dnes jsou hlavními „dodavateli“ státy střední a východní Evropy. Obchodníci s „bílým masem“ se orientují na

mladé ženy a dívky z východní Evropy i proto, že tato aktivita představuje daleko menší riziko a i v případě odhalení jim hrozí podstatně nižší tresty, než za pašování drog. Zisky plynoucí z provozování organizované prostituce jsou však plně srovnatelné se zisky pocházejícími z výroby a distribuce omamných a psychotropních látek. Drtivou většinu mladých žen a dívek ze středoevropských a východoevropských zemí dovážejí rozvětvené a dokonale sehrané organizace, které mají k dispozici obrovské množství falešných dokumentů. V současné době je však obtížné jasně rozlišovat mezi „zemí původu“, „zemí určení“ a „tranzitní zemí“, uplatňuje se i princip rotace, kdy prostitutky po určité době mění země svého působení.¹⁰

V rámci obchodu mezi „pasáky“ se dobře rozšířil prodej prostitutek do zemí západní Evropy, především do různých nočních klubů. Z hlediska cenových relací lze konstatovat, že pasáci dohazují ceny individuálně za každou prostitutku na základě:

- *poslušnosti*
- *množství obslužených zákazníků za noc*
- *množství vydělaných peněz za noc.*

Ze současných zkušeností lze prostitutky jednoznačně rozdělit do dvou skupin:

- *ženy a dívky, které prostituci provozují dobrovolně za účelem zlepšení své sociální situace (studentky, ženy v domácnosti, rozvedené ženy apod.)*
- *ženy a dívky, které jsou k prostituci donuceny fyzickým nebo psychickým násilím.*

Pokud se jedná o první skupinu prostitutek, tyto samy vyhledávají svého „pasáka“, se kterým si dohodnou výši své finanční odměny i částku, kterou mu budou z těchto odměn odvádět. V tomto případě považují svého „pasáka“ jako ochránce.

Do druhé skupiny prostitutek lze zahrnout dívky a ženy, které byly získány k prostituci na základě slibu zaměstnání jako servírky, hostesky, společnice v klubech, tanečnice či modelky, dále dívky a ženy, které byly násilně uneseny z místa svého bydliště a poté dopraveny do místa, kde je prostituce organizována.

Česká republika je křižovatkou obchodu se ženami mezi Východem a Západem. Odhadujeme, že od pádu „železné opony“ prošly tuzemskem desetitisíce žen určených na prodej do západoevropských nevěstinců. Jsou to především Rusky, Ukrajinky, Polky, ale i Číňanky, Vietnamky, Filipínky a další Asiatky. Obchod se ženami, v němž Česká republika slouží jako tranzitní země stále roste. Zabývají se jím gangy z bývalého Sovětského svazu, Číny, bývalé Jugoslávie, z Polska, ale i tuzemští zločinci. Asiatky obvykle putují přes Moskvu a do republiky přijíždějí např. jako studentky či turistky. Pro ženy z východní Evropy není žádný problém dostat se do republiky. Odtud je pak gangy posílají do SRN, Nizozemska, Rakouska a dalších evropských států a dále i do celého světa.

Většina mladých lákaných žen, tři čtvrtiny Východoevropanek pracujících tímto způsobem na západě, je mladší pětadvaceti let, a značná část je dokonce ve věku patnáct až osmnáct let. Po příjezdu do západní Evropy je dívkám a ženám většinou odebrán cestovní pas a pod pohrůžkou násilí, někdy i smrti, jsou donuceny pracovat jako prostitutky. Oběti se většinou na policii neobracejí, protože se bojí vyhoštění či případného trestu za ilegální práci v cizině. V poslední době je zaznamenáván větší zájem prostitutek o skandinávské severní země. Z našich informací a poznatků vyplývá, že do Nizozemska jsou lákány ženy ze střední a východní Evropy zejména proto, že jsou vesměs mnohem mladší než jejich kolegyně z rozvojových států a jejich „dovoz“ do Evropské unie je daleko menším problémem, než třeba z Afriky nebo Asie.

¹⁰ Srovnej BUDKA, I. a kol. *Organizovaná kriminalita*. Praha : PA ČR, 1997. Str. 68 – 69.

Česká republika se stala cílovou a současně tranzitní i zdrojovou zemí v oblasti obchodování se ženami. Za uplynulé období roku 2005 nedošlo k výraznějším změnám v národnostní struktuře těchto osob a pro rok 2006, nejsou předpokládány zásadnější změny v páčání této trestné činnosti. Největší zastoupení mají stále ženy ze zemí býv. SSSR, Rumunska, Bulharska, Moldávie, Slovenska, Vietnamu a Číny. Z České republiky jsou ve většině případů vyváženy do zemí EU, Japonska, Mexika a dalších států, kde se tyto ženy stávají obětmi vyhrožování, přímého fyzického násilí a jsou nuceny k provozování prostituce.

Trestná činnost spojená se zneužíváním dětí je v ČR jevem latentním a její pachatelé bývají nebo jsou převážně cizí státní příslušníci. I nadále dochází k šíření dětské pornografie na internetových stránkách. Odhalení a objasnění této závažné trestné činnosti komplikuje zejména anonymita a obtížná identifikace obchodníků s dětskou pornografií. Obchodování se ženami, popř. s dětmi, se tradičně soustředí převážně do velkých měst a příhraničních regionů, kde je značné množství nočních erotických podniků a vysoká nezaměstnanost.

V průběhu roku 2005 byly pro trestnou činnost obchodování s lidskými orgány dokončeny úkony v trestním řízení a sděleno obvinění několika konkrétním osobám dle ustanovení § 209a TZ – nedovolené nakládání s lidskými tkáněmi a orgány. Rovněž k realizaci uvedené skutkové podstaty přispěla novelizace ustanovení § 209a TZ „Nedovoleného nakládání s tkáněmi a orgány“ s účinností od 1. 9. 2002.

Organizovaný zločin je přímo podporován zájmy domácích zločineckých uskupení a konkrétními nedostatky v českých zákonech, což má za následek hromadění cizinců – ilegálních migrantů na území České republiky – z nichž pouze nepatrné množství je možno vrátit zpět do zemí původu nebo do sousedních států, odkud do ČR přicestovali.

Nadále přetrvává situace, kdy se vnitrostátní zločinecké gangy stále více váží na zahraniční organizovaný zločin, který v České republice postupně upevňuje své pozice a stává se tak stabilnějším a profesionálnější uskupením – tedy organizovaným zločinem v pravém slova smyslu.

3. K charakteristice opatření eliminujících obchod s lidmi

Spolupráce ÚOOZ SKPV Policie ČR Odboru obchodu s lidmi je na velmi dobré úrovni zejména se složkami služby cizinecké a pohraniční policie (SCPP), jednotlivými SKPV Policie ČR krajů a okresů, expoziturami ÚOOZ a specializovanými pracovišti – Kriminalistickým ústavem a útvarem zvláštních činností (ÚZČ). Velmi úzká spolupráce přetrvává s Odborem bezpečnostní politiky MV, a to v oblasti problematiky komerčního sexuálního zneužívání dětí, obchodování s lidmi a v tvorbě návrhů zákona o prostituci.

Dalšími partnerskými subjekty jsou Odbor prevence kriminality MV v rámci „Programu podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi“, Odbor azylové a migrační politiky MV, Správa uprchlických zařízení MV, Ministerstvo zahraničních věcí (oblast repatriace dívek, které byly vyvezeny do cizích zemí za účelem provozování prostituce) a spolupráce s nevládními organizacemi La Strada, IOM, R-R či Charita.

Odbor obchodu s lidmi navázal aktivní policejní spolupráci se zahraničními policejními složkami SRN, Rakouska, Nizozemí, Francie, Velké Británie, Itálie, Slovenska, Švýcarska a Polska. Úzká spolupráce probíhá i s orgány FBI a imigračním úřadem USA a na mezinárodní úrovni je policejní spolupráce vedena prostřednictvím Interpolu a Národní jednotky Europolu. Mezi jednotlivými státy se policejní spolupráce na mezinárodní úrovni uskutečňuje zejména na základě přímých osobních kontaktů a vzájemné právní pomoci.

Z hlediska trestné činnosti jakou je obchodování s lidmi, je v souvislosti s trestním právem procesním třeba hovořit zejména a v první řadě o náležité ochraně svědka v trestním řízení. Většinou obětí obchodování s lidmi, případně svědek takového obchodování, budou v trestním řízení vystupovat jako svědci.

Svědecké výpovědi jsou zcela stěžejními důkazními prostředky. V případě trestné činnosti obchodování s lidmi bývají zásadním a často jediným usvědčujícím důkazem v trestním řízení proti pachateli. Bez nich není možné prokázat pachateli vinu.

Trestní řád obsahuje ustanovení, která upravují možnosti ochrany svědka (bez ohledu na jeho státní příslušnost). Jde zejména o možnost utajení podoby a osobních údajů (totožnosti) svědků, a to v případě, jestliže zjištěné skutečnosti nasvědčují tomu, že jim, či osobám jim blízkým, v souvislosti s podáním svědectví, zřejmě hrozí újma na zdraví (i lehčího charakteru) nebo jiné vážné nebezpečí porušení jejich základních práv (právo na život, nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, právo na ochranu osobnosti, lidské důstojnosti, osobní cti atd.). Tato ochrana podle trestního řádu se svědkům poskytuje za předpokladu, že ji nelze spolehlivým způsobem zajistit jinak (§ 55 odst. 2 tr. ř.). Podle expertů jsou tato ustanovení v případech obchodování s lidmi často využívána.

Dále je zvláštním zákonem, kterým je zák. č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením, poskytována svědkům, příp. dalším osobám, specifická ochrana, pokud je toho třeba a jsou splněny podmínky pro její poskytnutí stanovené v tomto zákoně (např. případy tzv. korunních svědků apod.).

V oblasti trestního práva procesního se expertům, a to zejména soudcům, jeví jedním z nejproblematictějších ustanovení, které upravuje v rámci postupu policejního orgánu před zahájením trestního stíhání,¹¹ následné použití některých úkonů v pozdějších stádiích řízení, zejména v řízení před soudem. Úkony provedené ve fázi před zahájením trestního stíhání nelze, až na výjimky stanovené zákonem, považovat za úkony procesní, tedy použitelné před soudem.

Nejčastěji používaným úkonem této fáze je podání tzv. vysvětlení. V praxi jde ve své podstatě o prvotní výpovědi svědků (obětí, obviněných a dalších osob), které ovšem, vzhledem k úpravě v trestním řádu, nelze po obsahové stránce, tedy jako důkaz, použít v řízení před soudem (§ 158 odst. 5 tr. ř.). Tato skutečnost, s ohledem na nepostradatelnou úlohu svědeckých výpovědí při objasňování trestné činnosti, ztěžuje důkazní situaci výrazným způsobem. „*Ovlivní-li pachatel posléze oběť či jiného svědka a tito pak výpověď změní či nevypovídají, je velmi obtížné a leckdy vyloučené pachatele usvědčit.*“ Dále experti zdůrazňují, že v těchto případech nelze prakticky zajistit účast svědka v řízení před soudem, neboť „de facto zmizí a v důsledku důkazní nouze pak věc skončí zprošťujícím rozsudkem“.

Problém se týká také dalších úkonů, které provádí policejní orgán před zahájením trestního stíhání. Provádění důkazů použitelných v řízení před soudem je před zahájením trestního stíhání omezeno na výslech svědka a na rekognici (určení totožnosti osoby či věci), k nimž lze v řízení před soudem přihlížet jako k důkazům pouze výjimečně, a to za podmínky, že jde o neodkladný nebo neopakovatelný úkon (§ 158a tr. ř.).¹² Není vyloučeno obstarávání věcných a listinných důkazů, odborných vyjádření a znaleckých posudků.

Oběť trestného činu obchodování s lidmi může mít v trestním řízení dále rovněž postavení poškozeného (pojem oběť trestní řád nezná). Poškozeným je podle § 43 tr. ř. ten, komu bylo ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Škoda musí být v příčinné souvislosti se skutkem, který je uveden v žalobním návrhu. Poškozenému v trestním řízení pak svědčí zejména právo, má-li proti obviněnému nárok na náhradu škody, uplatnit tento nárok v trestním řízení, resp. v tzv. adhezním řízení, a tedy navrhnout soudu,

¹¹ ŠÁMAL, P., KRÁL, V., FURI, F. *Trestní zákon, komentář*. 4. vydání, C.H. Beck, 2002. Postup před zahájením trestního stíhání (§ 158 – 159b) je prvním stádiem trestního řízení a současně i v přípravném řízení.

¹² § 160 odst. 4 tr. ř.: Neodkladným úkonem je takový úkon, který vzhledem k nebezpečí jeho zmaření, zničení nebo ztráty důkazu nesnese z hlediska účelu trestního řízení odkladu na dobu, než bude zahájeno trestní stíhání. Neopakovatelným úkonem je takový úkon, který nebude možno před soudem provést. V protokolu o provedení neodkladného nebo neopakovatelného úkonu je třeba vždy uvést, na základě jakých skutečností byl úkon za neodkladný nebo neopakovatelný považován.

aby v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit tuto škodu. Poškozený má dále celou řadu procesních práv, má právo např. nahlížet do spisů a pořizovat si z nich výpisky a poznámky, má právo činit návrhy na doplnění dokazování. Má také právo podat odvolání proti rozsudku soudu prvního stupně pro nesprávnost výroku o náhradě škody atd.

Z hlediska obětí obchodování s lidmi by mohla mít určitý význam změna trestního řádu, která umožňuje v předvídaných případech bezplatnou právní pomoc, a to v případě osvědčil-li poškozený nedostatek finančních prostředků k úhradě nákladů na zmocněnce, rozhodne na jeho návrh předseda senátu soudu, který řízení koná v prvním stupni, že má poškozený nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu (§ 51a tr. ř.). Náklady vzniklé s přibráním zmocněnce pak hradí stát. Toto pravidlo však neplatí, dospěje-li soud k závěru, že vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo její výši by zastoupení zmocněncem bylo nadbytečné. To znamená, že tato možnost bude přicházet v úvahu tam, kde bude ve hře vysoká náhrada škody, což může oběti obchodování z dosahu tohoto ustanovení vyloučit.

V této souvislosti je třeba zmínit také zákon č. 209/1997 Sb., o poskytování peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Podle tohoto zákona je státem poskytována oběti trestné činnosti peněžitá pomoc. Oběti se podle zákona rozumí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví a dále osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, jestliže této osobě zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat. Podle § 3 tohoto zákona se pomoc poskytuje občanu ČR nebo osobě bez státní příslušnosti, která má na území České republiky povolen trvalý nebo přechodný pobyt. Cizí státní příslušník může požadovat pomoc za podmínek a v rozsahu stanoveném vyhlášenou mezinárodní smlouvou, kterou je Česká republika vázána. Pomoc spočívá v jednorázovém poskytnutí peněžité částky k překlenutí zhoršené sociální situace způsobené obětí trestným činem, pokud oběti nebyla uhrazena škoda v plném rozsahu jiným způsobem.

Podmínka legálního pobytu opět může být příčinou vyloučení obětí obchodování (cizinek) z dosahu tohoto zákona. Kromě toho zákon dále negativně vymezuje okolnosti, za kterých bude, resp. nebude peněžitá pomoc poskytnuta, mezi něž patří také neposkytnutí potřebné součinnosti orgánům činným v trestním řízení zejména tím, že bez zbytečného odkladu nepodala oznámení o trestném činu, v souvislosti s nímž požaduje náhradu škody apod. Toto jednání bude spíše pro oběti obchodování typické, neboť vcelku důvodně nemají důvěru v orgány činné v trestním řízení. Zákon nepamatuje na morální újmu atd.

Na základě usnesení vlády České republiky k „*Národní strategii boje proti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování v ČR*“¹³ zpracovalo Ministerstvo vnitra ČR „*Model podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování v ČR*“¹⁴, který je postupně realizován. V rámci stávající legislativní úpravy byl položen základ pro vytvoření systému pomoci obětem. Pomoc dosud zajišťovaly nevládní organizace, jejichž snaha pokrýt skutečné požadavky byly zajištěny pouze částečně.

Při ochraně a pomoci oběti je důležité především včas identifikovat oběť a zajistit jí spolu s povolením legálního pobytu na území České republiky, osobní nedotknutelnost, bezpečnost, živobytí, ubytování, přístup k lékařské péči a vytvořit podmínky pro bezpečný návrat do domovského státu, pokud je to možné.

Oběti je třeba poskytnout určitý specifický komplex práv, která vzhledem k povaze její situace jsou třeba k pokrytí jejích potřeb, vzniklých jako nepříznivý důsledek trestného činu obchodování s lidmi. Hlavním cílem ochranných a podpůrných opatření by měla být ochrana lidských práv a důstojnosti oběti a zároveň zvýšení motivace oběti ke spolupráci s orgány činnými v trestním řízení, a to za účelem odhalení, usvědčení a potrestání pachatelů.

¹³ Usnesení vlády ČR č. 849 ze dne 3. září 2003 k Národní strategii boje proti obchodování s lidmi v ČR.

¹⁴ ŠNAJDOVÁ, H. *Právní prostředky boje proti obchodování s lidmi v českém právním řádu*. CEPOL 2004. Str. 16.

Je nezbytné za tímto účelem realizovat legislativní, organizační, personální a finanční opatření v praxi, v jejichž rámci bude oběti poskytnuta a zajištěna:

- *bezplatná lékařská péče (zejména prvotní komplexní lékařské vyšetření, včetně vyšetření gynekologického a laboratorního – vzhledem k infekčním chorobám, včetně testu HIV)*
- *psycho-sociální pomoc (poradenství) – vhodné by bylo zabudovat odborné poradny přímo do práce vyšetřujících orgánů, zejména policejních, tuto funkci by mohly částečně plnit neziskové organizace,*
- *bezpečné (skryté) ubytování – např. v rámci speciálních azylových středisek či zařízení,*
- *finanční podpora a živobytí – přístup k sociálním dávkám*
 - *opatření ke zpřístupnění trhu práce pro tyto osoby,*
- *přístup k dalšímu vzdělávání, rekvalifikaci, školení apod.,*
- *bezplatné právní poradenství a zastoupení – zejména ve věcech nároků na náhradu škody, která vznikla oběti,*
- *vytvořit podmínky pro bezpečný návrat do domovského státu,*
- *vhodným opatřením by bylo zavedení bezplatné telefonní linky fungující 24 hodin denně, na kterou je možné zavolat v případě nebezpečí, ale též pro získání potřebných informací.*

Klíčovou úlohu zde hraje především spolupráce s nevládními neziskovými organizacemi. Cílem modelu podpory a ochrany oběti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování je vybudovat systém, ve kterém bude každá instituce zapojena do pomoci obětem, bude znát své místo a bude vědět, co má v daném okamžiku dělat a na koho se má obrátit. Všechny instituce musí jednat v nejlepším zájmu oběti, což nevylučuje, že od nich mohou požadovat dodržování určitých pravidel. Zároveň je model vytvořen tak, aby minimalizoval jeho případné zneužití ze strany oběti nebo kriminálního prostředí. Bude se jednat v prvé řadě o měsíční krizovou intervenci. Další perspektiva, která přesahuje rámec měsíční krizové intervence, bude možné poskytovat obětem, které projeví ochotu spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení a pomáhat jim při vyšetřování a objasňování trestné činnosti kuplířů a obchodníků s lidmi. Služby spojené s bezpečným ubytováním, základními potřebami a získáváním další perspektivy budou poskytovány nevládními organizacemi za finanční podpory státu.

Literatura

BUDKA, I. a kol. *Organizovaná kriminalita*. Praha : PA ČR, 1997.

Opční protokol OSN k Úmluvě o právech dítěte proti obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii přijat dne 20. 11. 1989 v New Yorku, pro naši republiku vstoupila v platnost 6. 2. 1991.

PIKNA, B. *Dvanáct opatření k potírání obchodu s lidmi*. Schůzka ministrů spravedlnosti a vnitra členských států EU a kandidátských zemí. Brusel 28. 9. 2001. SN 4026/1/01, REV 1.

Protokol OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště se ženami a dětmi, kterým se doplňuje Úmluva OSN proti mezinárodnímu organizovanému zločinu, podepsán v Palermu dne 14. prosince 2000.

Směrnice Rady 2004/81/ES ze dne 29. dubna 2004 týkající se vydávání povolení k pobytu občanům třetích zemí, kteří se stali oběťmi obchodování s lidmi nebo kteří se stali objekty převaděčství a spolupracují s příslušnými orgány.

ŠÁMAL, P., FURI, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon*, komentář. 5. vydání, C.H. Beck, 2003.

ŠÁMAL, P., KRÁL, V., FURI, F. *Trestní zákon*, komentář. 4. vydání, C.H. Beck, 2002.

ŠNAJDROVÁ, H. *Právní prostředky boje proti obchodování s lidmi v českém právním řádu*. CEPOL 2004.

Usnesení vlády ČR č. 849 ze dne 3. září 2003 k Národní strategii boje proti obchodování s lidmi v ČR.

Key words: trafficking in human beings, legal means, forced prostitution, trafficking with different forms of exploitation, sexual tourism, commercial sexual exploitation of children, protection of victims

Summary

In the article the authors pay attention to modern phenomenon – trafficking in human beings. According to authors' point of view, it is unfavourable complex of criminal dealing, which is linked with serious breaching of human rights and human dignity. It includes cruel practices as for example exploitation and deceiving defenceless people, use of violence, threats and pressure.

From the experience received throughout their practice, the authors claim that most of the cases of trafficking in human beings involve trafficking in women with the purpose to exploit them sexually - forced prostitution. This type of trafficking, or even sexual extortion, brings high profits and low risk of being exposed. Its consequence is destruction of personality and in some cases life of victim is in peril as well.

In most cases organized trafficking in human beings is linked with already existing criminal organizations, which operate in other areas such as drugs, arms trafficking and in some cases it penetrates into terrorism.

Due to these reasons it is necessary to look for adequate measures, which when used can achieve higher level of effectiveness when eliminating these criminal activities.

*pplk. Ing. Mgr. Kamila Koupa
Katedra kriminální, cizinecké a
pohraniční policie
Policejní akademie České republiky
Tel. : 974 828 330
e-mail: koupa@polac.cz*

*JUDr. Jan Kuržeja
Katedra kriminální, cizinecké a
pohraniční policie
Policejní akademie České republiky
Tel. : 974 828 344
e-mail: kurzeja@polac.cz*

Recenzent: doc. Ing. Miroslav Lisoň, PhD.